

Dokumentation och uppföljning av våtmarksprojekt – en idésamling

Du tänker lägga tid och pengar på att skapa en våtmark eller förbättra en våtmark som redan finns. "Naturen" och din omgivning kommer att vara tacksamma för din insats. Visst vore det trevligt att i efterskott kunna visa vad du har gjort och vad du har åstadkommit? Våtmarksfonden har här samlat ihop en samling tips och råd för hur du kan se till att kunna stoltsera med resultaten av ditt projekt på ett övertygande sätt, långt in i framtiden. Idésamlingen har tagits fram under 2017 och 2018 inom ramen för projekt "Våtmarksprojekt och fågellivet - kunskapsöverföring samt utvärdering av måloppfyllelse" med stöd av Skogssällskapet.

En del av det vi tar upp kan kanske upplevas som invecklat och onödigt ambitiöst, men när man väl har kommit igång blir det oftast väldigt roligt. Krångla inte till det utan använd ditt sunda förnuft. Poängen är att tänka långsiktigt och brett.

Lycka till med ditt projekt och visa oss gärna vad du gjort och hur det blev.

Med vänliga hälsningar,

Stiftelsen Svensk Våtmarksfond

Text: Adriaan "Adjan" de Jong

Foton: Carl von Essen om inget annat anges

Citeras: de Jong, A. 2018. Dokumentation och uppföljning av våtmarksprojekt – en idésamling. Stiftelsen Svensk Våtmarksfond. Öster Malma.

Texten får spridas fritt om källan anges.

Tips 1. Planera i förväg

Ju tydligare mål, ju lättare är det att lyckas.

Ett våtmarksprojekt startar man inte i brådrasket. Gedigen planering är nyckeln till framgång. Börja gärna med att studera Våtmarksfondens broschyr "Från idé till våtmark". Under rubriken Länkar på Våtmarksfondens hemsida finns ytterligare tips, råd och kontakter. Att ge råd till alla som vill starta ett våtmarksprojekt är ett av Våtmarksfondens viktigaste mål. Hör gärna av dig!

Våtmarksfonden kan också hjälpa dig att göra en bra plan för ditt våtmarksprojekt. Den kan du ha glädje av i många sammanhang. Planen kan till exempel användas för att söka bidrag eller tillstånd. En bra plan är också ett led i dokumentationen av ditt projekt. Lagg gärna lite krut på en bra plan!

Att sätta upp tydliga mål hjälper att fokusera arbetet och ökar chansen för att uppnå önskat resultat. "Jag vill skapa en våtmark på fem hektar." kan vara ett tydligt mål men förklarar inte vad nyttan med våtmarken skulle vara. Ett vassare sätt att beskriva målet kunde vara "Jag vill skapa en våtmark på fem hektar där det häckar minst sju par gräsänder och tre par krickor inom tre år efter att våtmarken har färdigställts." Våtmarken är här snarare medlet för att uppnå målet (de häckande fåglarna) än målet i sig. Observera att detta bara är exempel. Det finns otaliga skäl att anlägga, restaurera eller sköta en våtmark. Poängen är att det blir roligare när måluppfyllelsen är tydlig.

Ett knep: Tänk på vad du skulle vilja säga om tjugo år till dina eventuella barnbarn eller din nya granne.

Planer och mål arbetas lämpligen fram genom att sammanföra olika kunniga personer med god förankring i verkligheten.

Tips 2. Utan karta är man vilse

Du vet var din våtmark ligger. Men hur ska andra veta det?

Med dagens teknik är det lätt att skapa eller kopiera kartor. Tänk gärna på att göra det möjligt för utomstående att kunna ”zooma in” på ditt område. Börja med att visa våtmarkens läge på en översiktskarta över Sverige eller landskapet i stort för att sedan gradvis komma närmare till din våtmark. Bra kartor finns t.ex. på Google Earth och www.hitta.se. Tänk dock på att du kan behöva tillstånd för att sprida andras kartor. Lantmäteriet, länsstyrelsen och kommunen kan också hjälpa till med kartor.

På kartan ritas du sedan in var din våtmark finns och var de olika åtgärderna genomförs. En karta för tillståndet *före* och en annan för tillståndet *efter* kan vara ett bra sätt att visa vad du har gjort. Om ditt projekt har genomförts i olika steg eller omfattat olika åtgärder kan de vara bra att rita in dessa var för sig, gärna med en tidsangivelse. Du och många andra kommer att ha stor glädje av dina kartor!

Komplettera gärna dina kartor med uppgifter om Län, Landskap, Kommun och Socken. Det gör dina kartor sökbara och skapar en anknytning till andra kartor och olika arkiv. Att lägga till koordinater till kartan är också bra. Glöm då inte att ange vilket koordinatsystem uppgifterna utgår ifrån.

På tal om kartor. Har du sökt efter äldre kartor över ditt område i databasen över historiska kartor? Den innehåller i princip alla historiska kartor över Sverige. Du söker på Län, Kommun eller Ort på hemsidan <https://etjanster.lantmateriet.se/historiskakartor/s/search.html> Helt gratis och fritt!

Gott exempel på en informativ karta över en våtmark inför ett restaureringsprojekt.

Tips 3. Ära åt dem som äran tillfaller

Omnäm "alla" som är varit med

Alla som varit delaktiga i ett våtmarksprojekt är värda att omnämnas, gärna med kontaktuppgifter och bild. Du och dina partners tänker ju vara stolta över det ni åstadkommit. Finns det någon som inte vill bli omnämnd får man naturligtvis ta hänsyn till det. Poängen är att eftervärlden ska kunna koppla våtmarksprojektet till människor av kött och blod. De som var där. Andra kan då komma i kontakt med deltagarna och försöka förstå våtmarksprojektet i sitt sociala sammanhang. Tänk också på att våtmarken mycket väl kan överleva betydligt längre än du och de andra som skapat den. Ni skriver ju historia i landskapet. Skriv också historierna.

Visa upp människorna bakom våtmarksprojekt. Här den stolta arbetsgruppen för Glommerträskprojektet.

PS. Sedan denna text ursprungligen skrevs har den nya GDPR-lagen trätt i kraft. Den reglerar vilka personuppgifter som får lagras i datorer och är mycket restriktiv. Det är Datainspektionen (<https://www.datainspektionen.se/>) som är tillsynsmyndighet och som kan förklara vad som är tillåtet. De flesta restriktionerna gäller dock inte publicering av namn, m.m. i rapporter och artiklar.

Tips 4. Skaffa bildbevis

En bild säger mer än tusen ord. En film kan säga mer än tusen bilder.

Stillbilder och filmer är mycket lämpliga för att dokumentera ditt våtmarksprojekt – gärna i form av före-efter jämförelser. Glöm inte att beskriva vad bildmaterialet föreställer, när det är taget och av vem. Lita inte på minnet. Teckningar och andra konstnärliga gestaltningar är effektiva och trevliga komplement till fotografier och filmer. Låt kreativiteten flöda fritt!

Bildmaterialet kan naturligtvis gärna läggas upp på en hemsida men ett föreningsarkiv eller byamannens ”byakista” kan vara lämpliga alternativ eller komplement. Tänk långsiktig! Din våtmark, eller åtminstone spåren efter den, kommer att vara synliga i landskapet i hundratals år. Tänk så glada dina efterkommande kommer att bli åt dina bilder. Speciellt om de fått din hjälp att tolka dem.

Borstakärr, Christinehof, **före** (men efter borttagning av skogen) och **efter** restaureringen.

Tips 5. Din personliga berättelse

Våtmarker skapas, restaureras och sköts i samspel mellan människan och naturen. Naturen kommer att ”tala” genom de djur, växter och ekosystemtjänster som våtmarken huserar. Du som drivit våtmarksprojektet har också en berättelse att förmedla. Vad fick dig att vilja genomföra våtmarksprojektet? Hur gick du tillväga? Vad var svårt? Vad var lätt? Hur kändes det när det var klart? Hur ser du på framtiden? Blir det fler projekt?

Det är bara du som kan din berättelse om din våtmark men det är många som är intresserade av att ta del av den. Formen är inte så viktig. Ut med språket bara!

Precis som med bilder kan de personliga berättelserna gärna finnas på hemsidor, fast helst även i mindre flyktiga former, t.ex. ett föreningsarkiv eller en byakista. Eller varför inte också i en tidning eller tidskrift?

Vi njuter av att få ta del av berättelser från de som varit med tidigare.
Din berättelse kommer att vara till glädje och lärdom i framtiden.

Och så fåglarna!

Många våtmarksprojekt motiveras helt eller delvist med att fågellivet ska gynnas. Detta är helt i linje med Våtmarksfondens ambitioner. Det finns mycket erfarenheter av hur fågellivet påverkas av våtmarksprojekt och den allmänna uppfattningen är att effekterna är positiva. Våtmarksfonden delar denna åsikt men beklagar samtidigt att faktaunderlaget till stöd för denna uppfattning är skralt. Därför vill Våtmarksfonden bidra till att fler verkliga studier görs. Att göra en trovärdig uppföljningsstudie är ofta mycket enklare än det kanske låter. Innan vi presenterar tips om hur uppföljningsstudier kan göras vill vi väcka några funderingar.

Några funderingar kring våtmarksprojekt och fågellivet

Fundering A. Vinnare och förlorare?

Det är orimligt att tro att alla fåglar gynnas av ditt våtmarksprojekt. Några kanske rentav missgynnas. Det kan vara värt att fundera lite och höra sig för om vilka arter och vilka antal ditt våtmarksprojekt kan komma att påverka. Resultatet av dessa funderingar och efterforskningar kan sedan användas för att klargöra målen och förfina planen. Detta i sin tur kan göra ditt projekt mera framgångsrikt.

Fundering B. Fåglarnas nyttjande av våtmarken

Vad vill du att fåglarna ska kunna använda våtmarken till? Häcknings- och/eller rastlokal? Fåglarnas behov skiljer sig mellan arter, individer och årstider. Vilka ”tjänster” planerar du att din våtmark ska erbjuda fåglarna? Svaret på denna fråga bör styra utformningen och skötseln av våtmarken. Återigen kan din våtmark knappast leverera allt till alla på samma gång men med lite eftertanke kan du antagligen höja den totala nyttan högst avsevärt. Värt att tänka på är att många fåglar som inte räknas som våtmarksarter också använder våtmarker, om än mera tillfälligt, t.ex. för att bada. Deras nyttjande bör också räknas in som intäkt för ditt våtmarksprojekt.

Storspövar häckar gärna på jordbruksmark men kan komma till din våtmark för att söka föda.

Foto: Adriaan de Jong

Fundering C. Var kommer ”dina” våtmarksfåglar ifrån?

Alla fågelindivider som inte är födda i din våtmark kommer ursprungligen någon annanstans ifrån. Hur ska vi se på detta? Man kan naturligtvis påstå att alla fåglar som besöker våtmarken har kommit dit av fri vilja och för att de kan dra nytta av våtmarken. Enligt detta synsätt är varje besökande fågel en ren vinst. Det kan dock vara så att din våtmark har lyckats locka bort fåglar från en annan våtmark. Därmed kan din våtmark ha minskat nyttan av ett annat våtmarksprojekt och antalet fåglar totalt behöver inte ha ökat. Din våtmark hänger ju ihop med andra våtmarker genom fåglar som rör sig mellan lokalerna. Frågan är om ditt mål är att enbart gynna dina fåglar lokalt eller fågelbestånden i stort.

Denna fråga hör ihop med faktum att fåglar rör sig över betydande avstånd. Merparten av fåglarna i din våtmark vistas även på andra platser under årets lopp. Förekomsten i din våtmark beror därför också på hur fåglarna trivs på dessa andra platser. Att framgångsrikt gynna våtmarksfåglar kräver därför en helhetssyn och ett brett samarbete.

Detta i sin tur sätter strålkastarljuset på den något märkliga frågan: Vilka fåglar kom inte till min våtmark? Om det saknas tillräckligt goda förutsättningar för våtmarksfåglar året om kommer bestånden att hållas tillbaka och antalen i din våtmark kommer att vara lägre än din våtmark egentligen förtjänar. Det handlar om fortplantning och överlevnad; dygnet runt, året runt, livet igenom och överallt där fåglarna finns. Se din våtmark som en pusselbit. Din våtmark är viktig för helheten men **är** inte helheten.

Produktion av ungar är ett viktigt mått på din våtmarks värde. Bo av gräsand.

Fundering D. Betydelsen av landskapet runt din våtmark

De flesta våtmarksprojekt berör bara en relativt liten yta i landskapet, något till några tiotals hektar. Detta innebär att fågellivet i våtmarken påverkas tydligt även av det omgivande landskapet. Det omgivande landskapet och hur detta sköts kan vara mycket viktigt för fåglar som finns (eller just inte finns!) i din våtmark. Till exempel häckar arter som gräsand och skedand gärna ute på vallåkrar i närheten av våtmarker. Om dessa åkrar brukas på ett sätt som förstör dessa häckningar producerar våtmarken färre andungar och våtmarken kan rentav bli en så kallad ”ekologisk fälla” för andfågelpopulationen. Änderna luras in i en miljö som ser bra ut men där fortplantningen blir otillräcklig.

Utanför häckningstiden pendlar många svanar, gäss och änder mellan nattplatsen på en våtmark och det omgivande landskap för att söka föda. Foto: Kjell Sjöberg.

Tips 6. Att räkna fåglar är lätt!

Att räkna ("inventera") fåglar är egentligen inte så svårt. De farhågor som ofta förs fram är (a) fel i artbestämningen och (b) svårigheter med att räkna stora mängder. Dessa farhågor är dock nästan alltid överdrivna, dels för att korrekt artbestämning inte alltid är nödvändig, dels för att det är relativt lätt att göra hyfsade överslagsräkningar av stora grupper fåglar. Stora flockar är dessutom relativt sällsynta. Svårigheterna sitter i helt andra saker och några av dessa behandlas under Tips 7 nedan.

Så här lätt kan man lyckas med en fågelinventering:

Tumregler för att studera fåglar i samband med våtmarksprojekt

Tumregel 1. Gör samma sak

Gör samma sak varje gång. Även om din fågelräkning är "fel" kan resultaten jämföras med resultat från en annan räkning som är "fel" på samma sätt. Om t.ex. alla stjärtänder räknas som gräsänder varje gång kan antalen gräs+stjärtänder jämföras mellan räkningarna. Inte perfekt men bättre än inga resultat alls.

Tumregel 2. Upprepa

Upprepa gärna räkningarna men välj samma plats, tidpunkt och (helst) observatör. Det är många saker som påverkar antalet fåglar man observerar. Genom att hålla vissa saker likadant kan variationen minskas och resultaten bli mera jämförbara.

Tumregel 3. Betydande variation

Antalet fåglar kommer att variera stort. Antalet observationstillfällen måste därför vara rätt så stort för att tillsammans ge trovärdiga resultat. Även om variationen kan minskas (se Tumregel 2) måste du räkna med att enstaka ströobservationer knappast övertygar någon.

Tumregel 4. Håll ut!

Välj hellre att göra en enkel inventering upprepade gånger än en svår/kostsam inventering vid en eller ett fåtal tillfällen. Värdet av din studie växer kraftigt för varje ny omgång.

Brushane, en trevlig rastande flyttfågel och en åtråvärd häckfågel i svenska våtmarker

Framgångsfaktorer för fågelstudier i sm våtmarksprojekt

Framgångsfaktor 1. Före-efter studier

Gör så att du kan jämföra fågellivet före och efter ditt våtmarksprojekt genomfördes. Att nöja sig med att konstatera att det finns "många" fåglar i en skapad eller restaurerad våtmark är trevligt men är inte lika övertygande som att kunna visa att det efter åtgärden verkligen fanns fler av de eftertraktade arter/individer än före åtgärden. Det krävs ett visst mod för att göra en sådan studie då risken finns att skillnaderna blir små, obetydliga eller rentav obefintliga. Vi är dock övertygade om våtmarksprojektens positiva effekter lite till mans så ta chansen att visa detta på ett övertygande sätt. Och att glädjas åt de hårda data som studien kan ge.

Framgångsfaktor 2. Dokumentera!

Dokumentera ordentligt hur fågelinventeringen gjordes. Tumregeln är att det är bättre att beskriva för mycket än för litet. Datum, tidpunkt, plats, inventerare och metod är minimumkrav, för varje tillfälle och på varje papper. Se till att uppgifterna verkligen kan förstås av andra. Lägg gärna till uppgifter om väderförhållanden, miljöbeskrivningar (t.ex. vattenstånd eller snöförhållanden), m.m. Se till att alla noteringar finns och hålls samlade. Förtryckta protokoll och/eller fältkartor är ofta en fördel.

Framgångsfaktor 3. Använd standardmetoder

Runtom i världen har man inventerat fåglar i långa tider. Det finns därför en mängd välutvecklade standardmetoder. På Naturvårdsverkets hemsida finns olika metoder beskrivna, t.ex. för våtmarksfåglar (t.ex. <http://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledning/Miljoovervakning/Handledning/Metoder/Programomrade-Vatmark/>). Ett internationellt standardverk om fågelinventeringar är Bird Census Techniques av Bibby, Burgess and Hill 1992 (Academic Press, London).

Genom att använda en standardmetod kvalitetssäkrar du dina resultat och gör de jämförbara med resultat från andra inventeringar.

Framgångsfaktor 4. Egen metod?

Är en officiell metod för ambitiös? Skapa då en egen, men smart. I många fall är det alldeles för ambitiöst att genomföra en omfattande fågelinventering, speciellt för små fristående våtmarksprojekt. Då kan du med fördel hitta på en egen inventeringsmetod som passar dina förutsättningar. Att t.ex. en gång per år göra en lista över alla fågelarter som observerades under tio minuter från en given punkt en given dag är en fullgod inventeringsmetod. Om detta görs ett antal år före och efter våtmarksprojektets genomförande ger det värdefull information om vad våtmarksprojektet har åstadkommit. Om detta görs två gånger per år ökar värdet med mer än det dubbla. Enkla inventeringar har naturligtvis begränsningar men en stor fördel är att de kan genomföras av de flesta fågelkunniga och kan upprepas utan att man behöver förta sig.

Framgångsfaktor 5. Publicera resultaten!

Resultaten av din uppföljningsstudie är intressanta för andra och de bör därför publiceras i någon form. Detta behöver inte vara en stor och besvärlig sak. Bara det sker. En enkel rapport eller en artikel i en lokal fågeltidskrift duger gott. Se bara till att alla väsentliga uppgifterna finns med, t.ex. när, var och hur inventeringen gjordes. Att bara mata in inventeringsresultaten i Artportalen är däremot lika bortkastat som att tömma ett saltkar i Sahara. Uppgifterna finns där (så som saltkornen) men sammanhanget är borta och informationen utspridd på ett oåterkalleligt sätt. Artportalen är bra för mycket men inte för att publicera inventeringsdata.

Framgångsfaktor 6. Ingen kan allt – sök samarbete

Om du känner dig osäker på din förmåga att genomföra en egen fågelinventering bör du överväga att kalla in hjälp från de som kan. Tyvärr är det dock så att många "ornitologer" är oerfarna i att göra riktiga fågelinventeringar. De flesta fågelskådare/ornitologer kan dock göra enklare inventeringar och därmed vara ett stort stöd för ditt våtmarksprojekt. BirdLife Sweden (Sveriges Ornitologiska Förening) har antagligen kunniga medlemmar i din närhet. Sök på <http://birdlife.se/> eller hör dig för i trakterna.

Låt gärna olika kompetenser sammanstråla vid planering och utvärdering av våtmarksprojekt.

Tips 7. Att inventera fåglar är svårt!

Detta "tips" är lite av en överkurs som riktar sig till de som är speciellt intresserade av fågelinventeringar samt till officiella beställare av fågelinventeringar.

Den perfekta fågelinventeringen finns inte. Alla inventeringsresultat har fel och brister. Frågan om resultaten är tillräckligt bra beror helt på syftet med inventeringen. Med lite eftertanke, kontakter och erfarenhet går det att minska mängden fel och brister samt att hitta en rimlig balans mellan mål och utfall. Följande fallgropar kan vara bra att undvika.

Fallgrop 1. Man räknar "fel" saker

Om målet med ditt våtmarksprojekt är att öka antalet arter bör du naturligtvis se till att räkna antalet arter före och efter genomförandet. Är målet att öka antalet individer räcker det däremot inte att räkna antalet arter. Sambandet mellan antalet arter och antalet individer är nämligen ofta mycket svagt. Likaså kan man inte räkna antalet skogsarter om målet var att gynna våtmarksarter eller vanliga arter om målet var att gynna hotade arter.

Generellt sett är produktionen av flygga ungar en mycket viktig mätare på värdet av en våtmark. Att räkna ungpåproduktionen är dock svårt, även om det går. Hur som helst bör man se till att mäta rätt sak för ändamålet och att inte ge missvisande information om vad inventeringsresultaten betyder. Att din våtmark besöks av 100 skrattmåsar bevisar, strikt taget, **inte** att din våtmark har gynnat skrattmåsbeståndet men om ett par skrattmåsar får ut minst en flygg unge i din våtmark så har den det.

Fallgrop 2. Förändringar kan bero på annat än våtmarksåtgärderna

Fågellivet är i ständig förändring. Detta innebär att en förändring inom ditt område mycket väl kan vara en spegling av en förändring i stort. För att vara säker skulle man behöva inventera även andra områden än det där våtmarksprojektet har genomförts. Detta är oftast orimligt men man borde i alla fall jämföra sina egna resultat med resultaten från studier i närområdet eller från Svensk Fågeltaxering (<http://www.fageltaxering.lu.se/>).

Fallgrop 3. Artportalen-mani

Att använda Artportalen för att fastställa antalet arter eller individer inom ett område kan vara frestande enkelt och billigt. Antalen i Artportalen styrs dock av många fler faktorer än det verkliga antalet fåglar. För att ett utdrag ur Artportalen ska ha verklig relevans för att beskriva effekterna av ett våtmarksprojekt krävs väldigt speciella villkor. Det vore synd att dra ner våtmarksprojektets trovärdighet genom att hänvisa till tvivelaktiga data.

Fallgrop 4. Olika åtgärder - olika effekter

Många våtmarksprojekt omfattar flera olika åtgärder, t.ex. buskröjning, vattenståndshöjning och strandbete. Det är mycket svårt att veta vad de olika åtgärderna **var för sig** har för effekt på fågellivet. Det kan mycket väl hända att vissa åtgärder rentav är negativa och borde undvikas, åtminstone ur fågelsynpunkt. Det finns skäl att inte ta alla möjliga åtgärder för givna och att försöka utvärdera de olika åtgärder var för sig.

Sist men inte minst: Passa på att fira och visa upp framgångarna!

Invigningsfest vid Hemträsket, Piteå kommun, efter restaureringen.

Nya fågeltornet vid Brånsjön, Vännäs kommun, där det regelbundet anordnas visningar av våtmarksprojektet.